

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 27 april 2011

Mål nr

T 4028-07

KLAGANDE

1. EB

2. AKB

3. LB

4. TB

5. SAB

6. PB

7. IB

8. GB

9. POB

10. SB

11. AD

12. AE

13. AME

14. UE

15. KGE

16. RE

17. SE

18. EE

19. AE

20. LF

21. EG

22. LG

23. SG

24. VG

25. LH

26. RH

27. UH

28. BH

29. HMM

30. EH

31. FH

32. GH

33. IH

34. ÅH

35. BJ

36. AOJ

37. AJ

38. A.J

39. JJ

40. NJ

41. OJ

42. RJ

43. CJ

44. HJ

45. IJ

46. KJ

47. TJ

48. IK

49. OK

50. PL

51. DL

52. RL

53. ACL

54. YL

55. JL

56. GAKL

57. BHM

58. KM

59. K.M

60. MN

61. UN

62. JN

63. IN

64. EN

65. ON

66. FN

67. J.N

68. TN

69. UN

70. KN

71. PN

72. RN

73. BN

74. GBN

75. TN

76. TO

77. KOO

78. SP

79. AR

80. CR

81. KGS

82. KES

83. NS

84. TS

85. T.S

86. ABS

87. BS

88. AMS

89. SS

90. AKS

91. GS

92. KOS

93. CS

94. T.S.

95. ES

96. JES

97. ALT

98. RT

99. GGW

100. EÅ

101. IÅ

102. MÅ

103. M.Å

104. GÅ

105. HÖ

Ombud för 1–105:

1. Advokat NR

2. Jur.kand. JN

MOTPARTER

1. Rans sameby, 895400-3672

c/o OL

2. Ubmeje Tjeälddie (Umbyns sameby), 895400-3540

c/o OO

3. Vapstens sameby, 895400-2948

c/o IBO

Ombud för 1–3: Advokaterna LM och CW

SAKEN

Sedvanerätt till vinterrenskötsel

ÖVERKLAGADE AVGÖRANDET

Hovrätten för Övre Norrlands dom 2007-09-19 i mål T 155-06

DOMSLUT

Högsta domstolen avvisar klagandenas i första hand framställda yrkande.

Högsta domstolen fastställer hovrättens domslut.

Klagandena ska solidariskt ersätta motparterna för rättegångskostnader i Högsta domstolen, Rans sameby med 1 266 170 kr, varav 1 056 666 kr avser ombudsarvode, Umbyns sameby med 1 238 343 kr, varav 1 056 666 kr avser ombudsarvode, och Vapstens sameby med 1 260 100 kr, varav 1 056 666 kr avser ombudsarvode. På ersättningarna ska utgå ränta enligt 6 § räntelagen från dagen för Högsta domstolens dom tills betalning sker.

Klagandenas yrkande om ersättning för rättegångskostnader lämnas utan bifall.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

Klagandena (fastighetsägare i Nordmalings kommun) har yrkat i första hand att Högsta domstolen förklarar att någon av avtal oberoende rätt till renskötsel inte belastar deras fastigheter. I andra hand har var och en av fastighetsägarna yrkat att domstolen förklarar att envar av Rans, Umbyns

och Vapstens sameby saknar någon av avtal oberoende rätt att bedriva renskötsel på respektive fastighetsägares fastighet i Nordmalings kommun. Vidare har fastighetsägarna yrkat att domstolen befriar dem från att utge ersättning för rättegångskostnader i hovrätten samt förpliktar samebyarna att utge ersättning för deras rättegångskostnader vid tingsrätten och i hovrätten.

Samebyarna har bestritt ändring.

Parterna har yrkat ersättning för rättegångskostnader i Högsta domstolen.

DOMSKÄL

Samebyarnas behörighet att svara i målet

1. Fastighetsägarna har yrkat i första hand att Högsta domstolen ska förklara att någon av avtal oberoende rätt till renskötsel inte belastar deras fastigheter. Enligt 1 § andra stycket rennäringslagen (1971:437) tillkommer renskötselrätten den samiska befolkningen. Med hänsyn till att fastighetsägarna har väckt talan mot endast tre av landets samebyar uppkommer frågan om dessa är behöriga att svara i ett mål som gäller den kollektiva renskötselrätten som sådan.
2. En sameby har till ändamål att för medlemmarnas bästa ombesörja renskötseln inom byns betesområde (9 § första stycket rennäringslagen) och den företräder medlemmarna i frågor som rör renskötselrätten eller medlemmarnas gemensamma intressen inom rennäringslagen i övrigt (10 § andra stycket). Det finns ingen bestämmelse i rennäringslagen som ger samebyn behörighet att företräda någon annan än sina medlemmar eller att befatta sig med någonting annat än byns betesområde och medlemmarnas gemensamma

intressen inom rennäringslagen i övrigt. I rennäringslagen utpekade ingen som behörig att tillvarata den samiska befolkningens rätt enligt 1 § andra stycket (jfr vad som föreskrivs om samefonden i 28 § andra stycket).

3. Med den utformning som lagstiftningen sålunda har fått saknar de instämde samebyarna behörighet att svara i målet i vidare omfattning än vad som gäller den egna samebyn. Fastighetsägarnas förstahandsyrkande ska därför avvisas och målet prövas endast såvitt gäller deras andrahandsyrkande.

4. Rans sameby har uppgett att dess medlemmar inte bedriver renskötsel på någon av de fastigheter som målet gäller. Umbyns sameby och Vapstens sameby har, var för sitt vidkommande, uppgett att vissa av fastigheterna ligger utanför byns renskötselområde och att byns medlemmar inte bedriver renskötsel på någon sådan fastighet. I de fall där talan mot någon av samebyarna avser en fastighet där den samebyns medlemmar inte bedriver renskötsel får det anses att talan avser den rätt till renskötsel som samebyn kan grunda på den samiska befolkningens kollektiva rätt.

Sedvanerätten

5. I 1 § andra stycket rennäringslagen sägs vidare att renskötselrätten grundas på urminnes hävd. Paragrafen fick sin nuvarande lydelse år 1993. Av motiven framgår att den nu citerade delen av paragrafen syftade till att klargöra renskötselrättens ursprung. Det ansågs vara av betydelse för de rensköttande samernas ställning och trygghet i sin näring att det slogs fast att renskötselrätten i grunden byggde på urminnes hävd och inte på upplåtelse eller lagstiftning. (Se prop. 1992/93:32 s. 90.) Lagändringen skedde i anslutning till domen i skattefjällsmålet (NJA 1981 s. 1), där Högsta domstolen uttalade att renskötselrätten ytterst grundade sig på urminnes hävd. Vad som sägs i andra stycket har närmast karaktär av upplysning om ren-

skötselrättens ursprung och rättsliga natur. I lagtexten är inga rättsföljder knutna till upplysningen. För frågan om samebyarnas rätt till renbete på fastighetsägarnas fastigheter ger upplysningen ingen vägledning.

6. Den rättsregel som ska tillämpas finns i 3 § första stycket rennäringslagen. Där föreskrivs – såvitt nu är i fråga – att renskötsel får bedrivas den 1 oktober–den 30 april inom sådana trakter utanför lappmarkerna och renbetesfjällen där renskötsel av ålder bedrivs vissa tider av året. Såvitt kan utläsas av motiven avsågs detta inte innebära någon ändring i sak i förhållande till tidigare gällande lag och i motiven hänvisades till förarbetena till 1928 års renbeteslag (se prop. 1971:51 s. 158).

7. I lagen (1928:309) om de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige talades i motsvarande bestämmelser om trakter som lapparna ”efter gammal sedvana” besökt med sina renar. Motiven innehåller ingen närmare förklaring till uttrycket ”efter gammal sedvana”. Det framgår att ingen ändring av gällande rätt var avsedd. I de tidigare renbeteslagarna, såväl 1898 års lag som 1886 års lag, användes samma uttryck. Inte heller där finns någon utläggning om uttryckets innebörd. Däremot redovisas utredningar om var sedvanerätt till renskötsel faktiskt förelåg.

8. Det har således aldrig föreskrivits i lag att samerna har rätt till vinterbete endast i den utsträckning de kan åberopa sådan rätt med stöd av reglerna om urminnes hävd i 15 kap. gamla jordabalken. I lagtexterna hänvisas till ”gammal sedvana” eller ”av ålder”. Dessa uttryck får anses vara synonyma. I förarbetena är det sparsamt med hänvisningar till urminnes hävd. När hänvisningar förekommer är det oftast som argument för förslaget att gammal sedvana ska vara rättsregeln. I propositionen till den nuvarande rennäringslagen citeras visserligen ett uttalande från 1928 års proposition, att i tvistiga fall frågan om sedvanerättens tillämplighet förutsätts bli prövad av allmän domstol på

grundval av sådan bevisning som enligt allmän lag krävs för styrkande av urminnes hävd (se prop. 1971:51 s. 158). Det är emellertid att märka att detta uttalande endast gäller bevisningen, och det hänför sig till tiden före den nuvarande rättegångsbalken, som bygger på den fria bevisprövningens princip.

9. Sammanfattningsvis måste det anses att det inte finns stöd i någon lagtext eller några förarbeten för att gamla jordabalkens regler om urminnes hävd ska tillämpas på rätten till vinterbete. Det kan också konstateras att reglerna i 15 kap. gamla jordabalken i olika avseenden passar mindre väl för bedömningen av nomadiserande samers renskötselrätt.

10. Den tillämpliga regeln är alltså bestämmelsen i 3 § rennäringslagen att samerna har rätt till vinterbete inom sådana trakter där renskötsel av ålder bedrivs vissa tider av året. Vad som ska utredas är var samerna efter gammal sedvana bedriver renskötsel. Det måste då först fastställas vad som karakteriserar en sådan sedvana, och fastän gamla jordabalkens bestämmelser om urminnes hävd inte ska tillämpas kan viss vägledning hämtas från tillämpningen av detta rättsinstitut. Emellertid får en friare bedömning göras, och det med utgångspunkt i hur renskötsel faktiskt bedrivs. Det kan tilläggas att renskötselrättens kollektiva natur medför att det inte behöver utredas vilka samer som från tid till annan har bedrivit renskötsel inom det område där sedvanerätt görs gällande; samer från olika samebyar kan medverka till att sedvanerätten upparbetas och vidmakthålls.

11. Såvitt framgår av lagtexten får den sedvanerättsligt grundade renskötselrätten utnyttjas fullt ut enligt bestämmelserna i rennäringslagen. Det föreskrivs inga inskränkningar, t.ex. så att renskötsel skulle få bedrivas bara på det sätt som skedde då sedvanerätten upparbetades. Även utan lagreglering får det emellertid antas att sedvanerätten inte med tiden kan utvidgas ohämmat så

att renskötseln vållar fastighetsägarna skador och olägenheter i betydligt större omfattning än som skedde när rätten etablerades. (Jfr NJA 1982 s. 69.)

12. En första fråga är vilket tidsperspektiv som ligger i uttrycken ”av ålder” och ”efter gammal sedvana”. Den bakomliggande tanken får anses vara helt enkelt att samerna har rätt att bedriva renskötsel där de brukar göra det. Det ska vara fråga om ett faktiskt bruk som är väl etablerat och godtaget. Hur lång tid som krävs för att etablera en rätt till vinterbete i en viss trakt kan inte anges generellt i antal år. I sakens natur ligger att det tar mer än en generation, och den tid om 90 år som brukar anges i fråga om urminnes hävd kan vara en rimlig utgångspunkt. För att vinterbete ska kunna betecknas som en sedvana måste betet i någon mening vara återkommande. Avgörande för hur långa uppehåll som kan godtas under den tid rätten etableras är de förhållanden under vilka renskötseln bedrivs. När betet inom ett visst område har karaktär av reservbete kan sålunda rätten etableras fastän renarna kommer till området relativt sällan och oregelbundet. Eftersom 15 kap. gamla jordabalken inte ska tillämpas, är 6 § lagen (1970:995) om införande av nya jordabalken inte relevant, och det saknas anledning att ställa upp en regel om att sedvanerätt till renskötsel inte kan förvärvas efter år 1971.

13. Enligt 15 kap. 1 § gamla jordabalken krävdes för urminnes hävd att besittningen varit ”okvald och ohindrad”. Ett liknande villkor bör ställas upp även för samernas sedvanerätt till vinterbete. Genom att framföra tydliga och välgrundade invändningar kan en markägare sålunda hindra att sedvanerätt uppkommer. När väl sedvanerätten har etablerats, kan sådana protester dock inte leda till att rätten upphör.

14. För den händelse det skulle befinnas ha uppkommit en rätt till vinterbete på de fastigheter som är i fråga i målet, har fastighetsägarna gjort gällande att denna rätt har upphört till följd av passivitet från samebyarnas sida. Med tanke

på hur renskötselrätten är rättsligt reglerad är det inte alldeles lätt att se hur den över huvud taget skulle kunna upphöra på annat sätt än enligt 26 § rennäringslagen. Rätten är civilrättslig och gäller till förmån för den samiska befolkningen som kollektiv. Den får utövas av varje same som är medlem i en sameby. Renskötselrätten är som huvudregel inte överlåtbar, och även möjligheten till upplåtelse är begränsad (se Bengtsson, Samerätt – En översikt, 2004, s. 56). Indelningen i byområden, som görs av Sametinget, är av administrativ natur och ändrar inte den grundläggande civilrättsliga renskötselrätten. Det kan hävdas att, om en sameby avstår från renskötselrätten inom en del av sitt betesområde, rätten inte upphör utan kan utövas av renskötande medlemmar i andra samebyar. Å andra sidan kan det sägas vara inkonsekvent om en samebys handlande kan medföra att renskötselrätt uppkommer men inte att den upphör. Regleringen framstår inte som helt genomtänkt. En möjlig lösning är att renskötselrätten kan upphöra på grund av att en sameby avstår från att utnyttja ett betesområde, men då endast beträffande den samebyn. Om en annan sameby därefter börjar bedriva renskötsel inom det aktuella området med stöd av sedvanerätten, skulle den ursprungliga byn senare kunna återuppta renskötsel med stöd av den alltjämt gällande kollektiva renskötselrätten. För att en samebys renskötselrätt ska upphöra måste det under alla omständigheter vara klarlagt att samebyn verkligen har avsett att avstå från sin renskötselrätt. Bevisbördan för detta får anses åvila fastighetsägarsidan. Att omständigheter utanför en samebys kontroll, t.ex. ett kraftverksbygge, hindrar samebyn från att använda ett visst område för renskötsel kan inte utan vidare anses innebära att samebyn har avstått från sin rätt till renskötsel på det området.

Bevisfrågor m.m.

15. Vid tillämpningen av 15 kap. gamla jordabalken ansågs det att den som gjorde gällande urminnes hävd hade bevisbördan för sitt påstående.

Samebyarna har ifrågasatt om inte bevisbördan bör fördelas annorlunda i ett mål som detta. Det finns emellertid goda skäl för att tillämpa den gamla bevisbörderegeln när det gäller samernas sedvanerätt till vinterbete. En annan sak – som samebyarna har varit inne på – är att den falska bevisbördan kan växla mellan parterna (se Ekelöf m.fl., Rättegång IV, 7 uppl. 2009, s. 87 f.).

16. Samebyarna har vidare argumenterat för att de ska åtnjuta bevislättnad i fråga om påståendet att de har rätt till renskötsel på motparternas fastigheter. De har gjort gällande bl.a. att de har särskilda svårigheter att lägga fram bevisning med hänsyn till att samerna är ett folk som saknar skriftliga källor och vars historia bygger på muntlig tradition. De har också framhållit att åtskilliga skriftliga källor har försvunnit, bl.a. vid en brand år 1888 i Västerbottens läns länsstyrelses arkiv.

17. Vad samebyarna har anfört ger vid handen att det föreligger särskilda svårigheter att utreda förhållandena inom renskötseln i äldre tider. Detta motiverar emellertid inte omedelbart att samesidan får en bevislättnad, som skulle gå ut över fastighetsägarsidan. Det är nämligen inte givet att fastighetsägarna har större möjligheter att föra bevisning om förhållanden av relevans i målet. För övrigt kan man inte förutsätta att fastighetsägarna inte skulle ha kunnat finna material i det förstörda länsstyrelsearkivet till stöd för sin sak.

18. Till stöd för ett sänkt beviskrav har samebyarna vidare anfört *att* renskötselrätten utgör en ringa belastning, *att* det finns andra faktiska svårigheter att belägga renskötsel än de ovan nämnda, *att* samerna inte har haft skäl att tro att deras rätt satts i fråga, *att* den dokumentation som finns har upprättats av överheten utan syfte att dokumentera renskötsel, *att* det krävs betydande ekonomiska resurser för att leta fram belägg för samebyarnas ståndpunkt *samt att* bl.a. FN:s rasdiskrimineringskommitté förordat en sådan förändring. Inte heller dessa förhållanden talar med tillräcklig styrka för att

samebyarna ska åtnjuta bevislättnad i ett tvistemål mot enskilda fastighetsägare, som inte utan vidare kan antas vara bättre ställda i bevishänseende.

19. Det är således inte motiverat att generellt gå ifrån gängse beviskrav för dispositiva tvistemål. En annan sak är att de särskilda förhållandena i målet har betydelse vid bevisvärderingen. Den fria bevisprövningens princip, som ska tillämpas, medför att renskötselns olika särdrag och andra omständigheter som samebyarna har åberopat ska beaktas när bevisningen värderas.

20. Samebyarna har uppehållit sig utförligt vid nationella och internationella regler om samernas rättigheter som minoritet och ursprungsfolk. De har också gjort gällande att exploatering av naturresurser i Norrland har inkräktat på samernas möjligheter att bedriva renskötsel på traditionellt sätt inom de områden där så brukat ske. Detta ger anledning att framhålla att statens eventuella tillkortakommande i dessa hänseenden inte kan tas till intäkt för att, i tvistemålet mellan samebyarna och fastighetsägarna, till förmån för samebyarna beröva fastighetsägarna någon civil rättighet som tillkommer dem. Att samerna behöver behålla sin rätt till vinterbete för att kunna bedriva renskötsel kan inte vara ett argument i detta mål, som gäller just om samerna har den rätt till vinterbete som de påstår.

”Trakt”

21. Ordet ”trakt” förekommer i den nuvarande rennäringslagen, liksom i de tidigare renbeteslagarna, för att beteckna ett område där sedvanerätt till vinterbete kan förekomma. Parterna har framfört skilda uppfattningar om vilken innebörd som ska läggas i ordet när det gäller vinterbetesområdenas storlek. Samebyarna har gjort gällande att ordet ska förstås så att vinterbetesområdena är vidsträckta, medan fastighetsägarna har menat att ordet betecknar snävt begränsade områden.

22. I allmänt språkbruk kan ordet ”trakt” inte sägas ha någon särskild innebörd som anger ett områdes storlek. Det har ingen anknytning till fastighetsbildningen eller landets administrativa indelning. Ordvalet i lagtexten har inte kommenterats i förarbetena till någon av de fyra lagarna om renskötsel. Det finns därför inte anledning att tro att lagstiftaren har lagt in någon viss betydelse i ordet. Ordet ”trakt” i lagtexten kan därmed inte uppfattas så att det anger omfattningen av de områden där sedvanerätten till vinterbete ska gälla. Renskötselrättens geografiska omfattning får i stället bestämmas efter vad utredningen i målet utvisar om var renbetesrätten har utnyttjats av ålder. Därvid får det beaktas hur markerna brukar användas vid renskötseln.

Renskötselns särdrag

23. Vid bedömningen av frågorna i målet får det betydelse hur renskötseln faktiskt bedrivs. Samebyarna har framhållit att renskötseln uppvisar olika särdrag. De har anfört bl.a. följande, som har lämnats i huvudsak obestritt av fastighetsägarna.

24. Renen har funnits i Sverige sedan istiden. Vildrenen dog ut under 1800-talet. Den renstam som finns i Sverige i dag är domesticerad, men dess ursprungliga livsmönster består. År 2009 uppgick den svenska renstammen till omkring 200 000 djur. Antalet varierar cykliskt, beroende bl.a. på sådana yttre omständigheter som tillgången på lavar, förhållandena vid kalvningen och rovdjursstammarnas storlek.

25. Renskötsel bedrivs i Sverige i två former, *skogsrenskötsel*, som utnyttjar olika vegetationstyper i barrskogen året om, och *fjällrenskötsel*, som bedrivs på betesområden i barrskogen under vintern och i fjällen under sommaren. Den äldsta formen är skogsrenskötseln, som under vår, sommar och höst är lokaliserad till skogsområdena mellan odlingsgränsen och lappmarksgränsen

och till sin natur är förhållandevis stationär. Även skogssamerna kunde i äldre tider tvingas att flytta till kusten för att finna bete till sina renar. Fjällrenskötseln bygger på en annan typ av markutnyttjande än skogsrenskötseln, med långa årliga flyttningar mellan sommarbetena i högfjällen eller ibland vid norska kusten och vinterbetet i skogslandet eller nere vid Östersjökusten.

26. Fram till mitten av 1900-talet följde renskötarna hjorden till fots eller vintertid på skidor. Till sin hjälp hade de hundar. Numera sker förflyttningarna ofta med hjälp av snöskoter, terrängmotorcykel och i vissa fall helikopter. Även annan teknik utnyttjas, t.ex. Internet, GPS och mobiltelefon. Lastbilstransporter kan också förekomma på långa sträckor när hinder i terrängen gör det omöjligt för samerna att flytta renarna till fots.

27. De renar som är aktuella i målet flyttar varje år från gränstrakterna mot Norge i fjällen ned till det svenska kustlandet och åter. Olika faktorer styr renens vandringar, men främst är det tillgången till föda. Renen har en unik förmåga att bryta ned och tillgodogöra sig energiinnehållet i lavar. Vintertid utgör renlavar upp till 90 procent av födan. Om inte renen kan komma åt marklaven, t.ex. på grund av hård skare, *flen*, kan trädens hänglav vara ett alternativ. En annan faktor är vajornas instinkt att återkomma till kalvningsplatserna. Renens vandringsmönster påverkas också av människans ingrepp i terrängen, t.ex. motorvägar och järnvägar.

28. Det finns en faktor som varje år är direkt avgörande för vandringarna och det är de väderförhållanden som råder under vintern. Det kan vara fråga om sträng kyla, kraftigt snöfall, perioder med tö som skapar skare, hårda vindar som under regniga och fuktiga förhållanden och låga temperaturer skapar isbark, m.m. Renarna och deras skötare kan då tvingas att söka sig till andra områden än planerat. Renarnas flyttning kräver emellertid energi och det gäller att hushålla med betet och djurens krafter. Renhjorden flyttas därför inte längre ned mot kustområdet än nödvändigt.

29. Vinterbete kan delas upp i ordinärt vinterbete och reservbete (flenbete eller bete på grund av andra extraordinära faktorer). Under normala klimatförhållanden, under vanliga vintrar, drar sig samebyarnas renar oftast mot de ordinarie vinterbetesområdena. Under vintrar då vädret avviker från det normala går renarna till reservbetesområdena, som oftast har goda snö- och betesförhållanden.

30. Renlaven växer långsamt. På ett hårt betat område krävs det ett par decennier för att laven ska komma upp igen i full storlek. Även av detta skäl måste samerna periodvis växla betesområden.

Bedömningen i målet

31. Nordmalings kommun täcker en yta av omkring 3 x 4 mil vid kusten av Bottenhavet i sydligaste delen av Västerbottens län. De fastighetsägare som för talan i målet har sina fastigheter på skilda håll inom kommunen, mest sparsamt i de västra delarna. I en deldom den 11 oktober 2006, som har vunnit laga kraft, fastställde hovrätten utan prövning i sak tingsrättens dom i den del som avsåg sexton av de fastighetsägare som hade överklagat tingsrättens dom. Även dessa fastigheter är belägna på spridda ställen i kommunen.

32. Förekomsten av renskötsel har undersökts av statliga utredningar i olika omgångar allt sedan förarbetena till den första renbeteslagen. Det lagstiftningsärendet förbereddes av 1882 års lappkommitté, som i sitt betänkande gjorde vissa uttalanden om samernas flyttningssvagar. Dessa är utförligt återgivna i tingsrättens dom. Här ska refereras de avsnitt (s. 43 ff. i betänkandet) som också hovrätten har berört.

Ranbyns lappar flyttar i december längre österut och går då ned mot kusten, någon gång ända ned till havet, samt tågar därvid, liksom övriga lappar inom detta län, icke blott längs och mellan älvarna utan företrädesvis mer rätt i öster och väster så att de

korsar dem. Deras uppehållsorter under vintern bestäms i främsta rummet av de personers boplatser av vilka de mottagit renar att vårda. Dessa fjällappar, ävensom i allmänhet de lappar som tillhör Västerbottens län, har namn om sig att ägna renarna en omsorgsfull vård.

Granbyns lappar har samma ordningar för sina flyttningståg som *Ranbyns* lappar för både sommar- och vintertiden.

När snön fallit drar *Umbyns* och *Vapstes* lappar österut och uppehåller sig under vintern antingen i skogarna inom Lycksele eller, och detta är det vanligaste, i kustlandet, strövande där utan egentlig ordning tvärsöver och längs dalgångarna, ofta nog ända ned mot kusten.

Lapparna i *Vilhelmina* och *Dorotea* socknar är redan i november på tåg österut och finns då vid Åsele och Fredrika men drar sedan än längre mot öster och kommer de flesta år, följande Ångermanälven, ända ned till kusten, där de till och med lägrar sig i närheten av Härnösand.

33. I sina överväganden anförde kommittén bl.a. följande (s. 66 i betänkandet).

Om vintern äger Norrbottens och Västerbottens lappar att vistas jämväl utom de områden som de är hänvisade till under sommartid, att flytta såsom de av ålder gjort samt därvid anlita även enskilda ägor. I den mån dessa deras vinterflyttningar inte går utom lappmarkerna är de genom avvitringsstadgans anförda paragraf uttryckligen medgivna. Många av lapparna utsträcker emellertid dessa sina vandringar ned inom det norrländska kustlandet. Något särskilt lagbud tillerkänner dem väl inte rättighet härtill; men dessa lapparnas flyttningar måste, då de av ålder allt hittills opåttat ägt rum, anses vara grundade på sedvanerätt.

34. Fyra ledamöter av Högsta domstolen kritiserade kommitténs förslag att lapparnas sedvana skulle upphöjas till en genom lag stadgad rättighet.

Häremot erinrade departementschefen (prop. 1886 nr 2 s. 34 f.) att lapparnas sedvana att med sina renar vintertiden flytta från fjällen nedåt vissa trakter av den sedan äldre tid bebyggda, närmare kusten belägna delen av Norrland och att på skogsmarken inom dessa trakter under den tiden beta sina renar av lapparna blivit utövad från uråldriga tider utan att denna flyttning mött någon gensägelse från bofasta befolkningens sida. Från befolkningen inom det egentliga kustlandet hade aldrig försports någon klagan över lapparnas besök under vintern. – Departementschefen fortsatte:

Vid angivna förhållande och då lapparna städse ansett flyttningen vintertiden såsom en rättighet vilken av ålder tillkommit dem, synes man med fullt skäl berättigad antaga det lapparnas flyttning under vintern å de trakter som de av gammal sedvana hittills har besökt måste vara icke blott ett av den bofasta befolkningen tålt intrång

utan en verklig rätt, även om något uttryckligt lagstadgande till stöd för denna rätt hittills inte förefunnits.

35. Vid riksdagsbehandlingen godkände särskilda utskottet – som tingsrätten har redovisat – lagförslaget och uttalade därvid att lapparnas vinterflyttningar över enskildas ägor är en sedan urminnes tid bestående, om ej i lag uttryckligen medgiven, likväl såsom faktisk förutsatt sedvana, som dessutom grundar sig på en verklig rätt, rätten att driva det näringsfång som utgör villkoret för deras existens såsom nomader på den jord vars första innehavare de var.

36. Slutsatsen i lagstiftningsärendet var alltså att samerna år 1886 hade en sedvanerätt till vinterbete, som enligt 1882 års lappkommitté kunde göras gällande i Västerbottens kustland, ända ned till havet. Det framgår dock inte om betesrätten ansågs gälla i hela kustlandet eller om den var begränsad till vissa områden och i så fall vilka. Som hovrätten har framhållit, har det emellertid inte kommit fram någon särskild omständighet som talar för att renskötsel inte skulle ha förekommit just i Nordmaling.

37. Av utredningen i målet framgår att kommittén hade en kvalificerad sammansättning. Det finns därför anledning anta att slutsatsen är väl underbyggd. Som hovrätten också har framhållit hade Länsstyrelsen i Västerbottens län inga invändningar mot kommitténs förslag i den aktuella delen. Av länsstyrelsens remissvar framgår att det hade hållits utlysta sammanträden där såväl den bofasta befolkningen som lappbefolkningen inom de socknar som huvudsakligen berördes av lagförslagen hade fått tillfälle att yttra sig över dem. Det kan för övrigt noteras att två av ledamöterna i kommittén hade anknytning till Nordmaling.

38. Som bilaga till 1882 års lappkommittés betänkande fanns en karta, den s.k. Hahrs karta, som har uppmärksammat av parterna i målet. Om kartan sägs följande i betänkandet (s. 22).

Då, såsom ovan blivit anmärkt, renskötsel bedrivs olika inom särskilda delar av Norrland, har kommitterade ansett en bild därav samt av lapparnas och nybyggarnas inbördes förhållande inte kunna erhållas med mindre redogörelse lämnas för hur detta för närvarande gestaltar sig i varje särskild lappförsamling, i tillgränsande delar av kustlandet samt uti Jämtland och Härjedalen. För att göra denna utredning fattlig och åskådlig har kommitterade låtit komplettera bifogade exemplar av Hahrs karta över Norrland med flyttningsvägar, skattefjäll m.m.

39. På kartan finns inritade streckade linjer, som börjar inne i Norge och går i svepande bågar genom Norrlands inland in i Västerbotten och Ångermanland. Det finns ingen teckenförklaring till kartan. Fastighetsägarna har hävdat att linjerna markerar renarnas flyttleder och att, eftersom linjerna slutar inne i landet, flyttlederna inte gick ända ned till kusten. Samebyarna har däremot gjort gällande att linjerna inte markerar flyttleder utan gränser mellan samebyarnas renskötselområden. I avsaknad av teckenförklaring till kartan går det inte att med tillräcklig säkerhet avgöra linjernas innebörd och kartan kan inte tillmätas någon betydelse i bevishänseende.

40. När renbeteslagen hade varit i kraft några år tillsattes *1895 års lapplagskommitté* med uppdrag att analysera verkningarna av 1886 års lag och att föreslå förbättringar. Under år 1895 höll kommittén sammanträden med bofasta och samer, bl.a. ett sammanträde i Lycksele den 10 augusti 1895. I § 2 i protokollet från sammanträdet står bl.a. följande.

I fråga om flyttningarna upplystes:

att de flesta Sorselelappar flyttar längs Vindelns, Umans och Juktaälvens vattendrag nedåt Degerfors och Umeå, men att några få familjer drar sig längre norrut till Norsjö och undantagsvis fram till Skellefteå; samt att en del Sorselelappar fortfarande flyttar till Norge, men endast till fjälltrakterna närmast gränsen;

att största delen av Tärnalapparna flyttar på båda sidor om Uman till Degerfors och även stundom nedåt kusten, men att från södra delen av socknen flyttningen sker utefter Öreälven till Örträsk och Bjurholm; samt att samma lappars flyttningar till Norge sträcker sig till sjön Rösvattnet, därifrån strövrenar tränger sig fram till närheten av Hatfjelldalens kyrka;

att lapparna från norra delen av Vilhelmina socken plägar flytta utefter Gideå- och Lögde älvar över Åsele, Hällan och Anundsjö nedåt Örnsköldsvik och Nordmaling; att från södra delen av socknen flyttningen sker förbi Åsele och Fredrika kyrkor utefter Ångermanälven nedåt kusten till Härnösand och även söder därom ända till Häggdånger; ävensom att lapparna från socknens norra del plägar i juli, augusti och

en del av september flytta in i Norge till Hatfjelldalen, och från södra delen av socknen till Grong i Nordre Trondhjems amt.

41. I protokollets § 3 kan bl.a. följande läsas.

Samtliga lappar uppgav att det för dem var nödvändigt att, när djup snö och flen gjorde betet oåtkomligt för renarna, flytta ned till kustlandet för att komma åt renmossa; att flyttningarna förorsakades endast av brist på bete i lappmarkerna, inte för att uppsöka bofasta renägare; och att lapparna inte ansåg det möjligt att upphöra med eller inskränka flyttningarna till kustlandet, varjämte de förklarade att flyttningarna inte tilltagit utan, åtminstone vad beträffade Sorselelapparna, snarare minskat sedan år 1886.

42. I sitt betänkande (s. 35) konstaterade kommittén att i Västerbottens och Norrbottens läns kustland ingen röst hade höjts för att hindra lapparnas vinterflyttningar. Kommittén föreslog ingen saklig ändring i fråga om sedvanerätten till vinterbete. Vid remissbehandlingen lämnades förslaget nästan helt utan invändningar från remissinstanser i Västerbottens län. I 1898 års renbeteslag fick reglerna om sedvanerätten i stort sett samma sakliga innebörd som i 1886 års lag.

43. Slutsatsen även i 1898 års lagstiftningsärende var alltså att samerna hade en sedvanerätt till vinterbete i Västerbottens kustland ända ned till havet. Nu fanns också ett uttryckligt stöd för att Nordmaling användes för vinterbete.

44. Även 1895 års lapplagskommitté hade en kvalificerad sammansättning. Som nämnts reste kommittén runt i berörda socknar och frågade ut befolkningen. Kommitténs betänkande remissbehandlades. Resultatet av utredningsarbetet framstår som tillförlitligt.

45. I början av 1900-talet företogs nya statliga utredningar om renskötseln. Åren 1912 och 1913 gjordes intervjuundersökningar som omfattade bl.a. 80 samer i Västerbottens län. Som hovrätten har redovisat var det flera av dessa som uppgav att de, särskilt under flenår, brukade flytta till vinterbete i Nordmaling eller dess närhet.

46. Sedvanerätten undersöktes också av *1919 års lappkommitté*, som under år 1920 höll "förhör" med såväl samer som bofasta. Kommittén sammanfattade sina slutsatser i ett betänkande år 1923 (SOU 1923:51). Beträffande Västerbottens län förlitade sig kommittén i huvudsak på de uppgifter som hade kommit fram vid undersökningarna åren 1912 och 1913. Slutsatsen för Västerbottens län var att det torde kunna sägas att sedvanerätten omfattade länet i dess helhet (a. bet. s. 104). Under den följande remissbehandlingen kritiserades inte slutsatsen, men Nordmalings kommun ville att rättsläget skulle ändras genom lagstiftning.

47. Av utredningen i målet framgår att de nu nämnda undersökningarna genomfördes på ett kompetent och tillförlitligt sätt. Detta omdöme gäller även om det var så – som fastighetsägarna har påstått – att uppgifterna i 1912 års undersökning inte kommunicerades med berörda fastighetsägare och att 1919 års lappkommitté inte besökte Nordmaling.

48. Vad som sålunda har redovisats om det lagstiftningsarbete som föregick 1886 års och 1898 års renbeteslagar utgör ett starkt stöd för samebyarnas ståndpunkt i målet att samerna hade sedvanerätt till vinterbete i Nordmaling redan före år 1886. Det fortsatta utredningsarbetet under 1900-talets första årtionden bekräftar denna slutsats. Intervjuszvaren om renarnas flyttningar är utformade så att det inte kan antas att de – som fastighetsägarna har påstått – avsåg endast den tidpunkt då svaren lämnades. Svaren får i stället förstås så att de beskriver en sedvana som hade varit etablerad sedan tidigare. Det har framgått att utredningarnas slutsatser byggde på ett gediget underlag, som inte nu längre står till buds. Materialet måste tillmätas stor betydelse som bevis i målet.

49. Till detta kommer annan bevisning som samebyarna har åberopat. Sålunda har en mängd vittnen berättat om samer som från tid till annan har uppehållit sig med sina renar på olika håll i Nordmaling. För tiden runt sekelskiftet år 1900 och dessförinnan har det varit fråga om andrahandsuppgifter; vittnena har uppgett vad anförvanter i tidigare generationer har berättat om händelser i äldre tider. Ingenting tyder på att den bofasta befolkningen då ifrågasatte att samerna hade rätt att vistas i Nordmaling med sina renar.

50. Fastighetsägarna har åberopat författningar från åren 1723, 1748 och 1757, som enligt deras uppfattning föreskrev att samer inte fick vistas utanför lappmarkerna, och de har gjort gällande att sedvanerätt inte kunde uppkomma genom lagstridig renskötsel. Docenten Lennart Lundmark har emellertid uppgett att dessa författningar inte gällde renskötande samer utan bara samer som saknade ”laga försvar”. Det är också tydligt att renskötsel förekom under 1800-talet utanför lappmarkerna utan att föranleda myndighetsingripanden. Som tingsrätten har framhållit behandlades inte dessa författningar i förarbetena till renbeteslagarna. Det kan därför inte antas att de har hindrat att sedvanerätt till renskötsel kunnat uppkomma.

51. Vidare har fastighetsägarna anfört att det inte finns uppgifter om tvister angående renskötsel och att det visar att renskötsel inte förekom. Som har diskuterats utförligt i målet är det emellertid vanskligt att dra slutsatser av att uppgifter saknas (slutsatser e silentio). En möjlig förklaring till att det inte har förekommit tvister kan vara exempelvis att fastighetsägarna var medvetna om att det förelåg en sedvanerätt och därför godtog renskötelsen. Frånvaron av tvister tillåter alltså inte omedelbart den slutsats som fastighetsägarna vill dra.

52. Fastighetsägarnas påstående att renskötsel bedrivits i Nordmaling endast mot betalning stöds inte av utredningen i målet, inte heller påståendet att renskötseln mötts av protester från den bofasta befolkningen.

53. Även på fastighetsägarnas begäran har ett stort antal personer hörts i målet som vittne eller under sanningsförsäkran. De har företrädesvis uttalat sig om förekomst av renar i Nordmaling under 1900-talet. I förhören finns också uttalanden av innebörd att anförvanter i tidigare generationer inte berättat om renar i Nordmaling. Uttalanden av detta slag motsäger inte andra uppgifter om att renar förekommit på angivna platser i Nordmaling och kan inte sägas minska dessa uppgifters tillförlitlighet.

54. I enlighet med det anförda får det sammantaget anses att samebyarna har visat att det år 1886 förelåg en sedvanerätt till vinterbete i Nordmaling.

55. Beträffande sedvanerättens geografiska utsträckning i Västerbottens län uttalade 1919 års lappkommitté att det torde kunna sägas att sedvanerätten omfattade länet i dess helhet. I de intervjuer som genomfördes åren 1912 och 1913 nämns ett antal orter i Nordmaling med omnejd dit samerna flyttade med sina renar. Ytterligare några ortnamn förekommer i de förhör som samebyarna har åberopat. Dessa orter, där sålunda renskötsel bedrevs i slutet av 1800-talet, är spridda på olika håll i och omkring Nordmaling med en viss koncentration till området norr om Nordmalingsfjärden.

56. När renskötselområdet ska bestämmas måste – som har anförts i det föregående – beaktas att renskötseln har särdrag som avgör vilket område som behöver tas i anspråk. Av utredningen i denna del framgår att vinterbetet kräver stora områden beroende bl.a. på att betestillgången varierar från år till år. Växlande väderleksförhållanden gör att ett område som använts under en vinter kanske inte är tillgängligt för bete nästa vinter. När ett område är

avbetat dröjer det också länge innan laven har vuxit upp igen och under mellantiden måste renarna söka sig till andra områden. Renskötselområdet måste alltså vara vidsträckt och är inte begränsat till de ställen där renar har iakttagits ett visst år. Vinterbetesmarkerna är oberoende av kommungränser eller andra administrativa indelningar. Nordmalings kommun täcker en yta av endast omkring 3 x 4 mil. I målet är upplyst att det finns renbete av god kvalitet i Nordmaling och att det används som reservbete under särskilt svåra vintrar.

57. Det anförda bekräftar uttalandet av 1919 års lappkommitté och det får anses vara visat att den upparbetade sedvanerätten omfattade hela Nordmalings kommun.

58. Fastighetsägarna har enligt hovrättens dom vitsordat att det under 1900-talet har förekommit renskötsel i Nordmaling eller dess närhet ett antal vintrar fram till år 1930 samt år 1966 och därefter. Redan av dessa vitsordanden följer att det inte är klarlagt att samebyarna har avsett att avstå från den renskötselrätt som tidigare hade förvärvats.

59. Sammanfattningsvis är det visat att samebyarna har rätt till vinterbete med sina renar på de fastigheter som är aktuella i målet. Fastighetsägarnas talan ska därför lämnas utan bifall.

60. Vid denna utgång ska fastighetsägarna ersätta samebyarna för deras rättegångskostnader i Högsta domstolen. Med hänsyn till målets omfattning och karaktär får de yrkade beloppen anses skäliga.

61. Fastighetsägarna har yrkat att samebyarna – oberoende av utgången – ska förpliktas att ersätta fastighetsägarna för rättegångskostnader med 100 000 kr. Som grund för detta har fastighetsägarna anförts att samebyarna i överrump-

lingssyfte har gett in ett omfattande nytt material kort före huvudförhandlingen i Högsta domstolen. Det är visserligen riktigt att samebyarna kort före huvudförhandlingen i Högsta domstolen gav in ett omarbetat material, som var omfattande och delvis svåröverskådligt. Emellertid saknas det anledning anta att det gjordes i något klandervärt syfte. Samebyarna har förklarat att avsikten var att underlätta rättegången. Fastighetsägarnas yrkande kan därför inte bifallas.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Leif Thorsson, Severin Blomstrand (referent), Kerstin Calissendorff, Per Virdesten, Gudmund Toijer och Agneta Bäcklund
Föredragande justitiesekreterare: Karin Hellmont